

Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Rollerini¹

Erdoğan Teyyare²

Emrah Özkan³

Özet

Ekonomi politikalarının en önemli hedeflerinden birisi de toplum refahını en üst seviyeye çıkarmaktır. Bu amaçla birçok teori ortaya konulmuştur. Sosyal refah devleti anlayışı da benzer amaçlarla toplum refahını artırma amacıyla ortaya çıkmış bir akımdır. Sosyal refah devleti anlayışı, ortaya ilk çıktığı andan beri, toplumdaki eksikliklerin giderilmesi ve toplum içindeki eşitliğin sağlanması gibi amaçlarla meydana gelmiş bir olgudur. Devletlerin bu anlayış kapsamında yapmış olduğu harcamalar, sosyal refah harcamalarıdır. Bu harcamalarla devlet, özellikle ekonomik açıdan, piyasaya müdahalelerde bulunarak toplum içerisindeki ekonomik ve sosyal açıdan eşitsizlikleri gidermeyi hedeflemektedir. Devletin ekonomik olarak yapmış olduğu müdahalelere baktığımızda, karşımıza Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) çıkmaktadır. KİT’ler, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminde, ülke ekonomisinde istikrarı sağlamada ve gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olmasından dolayı önemli yere sahiptirler. Çalışmada sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde KİT’lerin rolü araştırılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de 1970-2022 yılları arasında GSYİH, istihdam, üretim ve yatırım içerisindeki KİT’lerin payları istatistikî veriler derlenerek yorumlanmıştır. KİT’lerin sosyal refah göstergeleri içerisindeki payının incelenen dönemde giderek azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna sebep olarak piyasa ekonomisinin belirli bir olgunluğa ve büyüklüğe ulaştığı buna bağlı olarak da GSYİH, üretim, yatırım, istihdam düzeylerinin de önemli artış

- 1 Bu çalışma, “Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Geçmişten Günümüze Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Rollerini” adlı tamamlanmış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.
- 2 Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, erdoganteyyare@ibu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1032-5549
- 3 Maliye Bilim Uzmanı, emrahozkan2203@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-0553-6604.

kaydettiği ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar KİT’lerin azalan rolüne rağmen birçok stratejik alanda faaliyette bulunması, hala ekonomik aktivitelerde yön belirleyici bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerekçelerle daha etkin ve verimli bir işletme anlayışının benimsenmesi ile KİT’lerin büyümeye, ekonomik istikrara ve gelir eşitsizliklerine gerek kişisel gerekse bölgesel düzeyde katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Giriş

Sosyal refah devleti anlayışı, toplumu oluşturan bireylerin sosyal refahını en yüksek seviyeye getirmek için, devletin piyasaya aktif bir şekilde müdahale ettiği bir devlet anlayışıdır. Dünya tarihinde, toplumların refah ölçütleri, zaman içerisinde ve toplumdan topluma sürekli değişim göstermiştir. Bu durumun ana sebeplerinden bazıları, dünyayı derinden etkileyen savaş ve büyük çaplı doğal afetler gibi kriz dönemleridir. Bu dönemlerde, toplumların ihtiyaçları oldukça kısıtlı hale gelmekte ve yalnızca hayatta kalma, barınma, giyinme ve beslenme gibi temel gereksinimlere dönüşmektedir. Ancak; barış, huzur ve güvenliğin olduğu ortamlarda, bu ihtiyaçlara ek olarak, sosyal ve ekonomik açıdan toplum eşitliği, toplumsal kalkınma vb. gibi olgulara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun asıl sebepleri ise, yüzyıllar içerisinde değişen fikirler, akımlar ve teknolojidir. Burada, değişen düşüncelerle birlikte, toplum içerisindeki eşitliğin sağlanması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Özellikle ekonomik açıdan eşitliğin sağlanması için devlet, toplum içerisindeki eşitsizliklere müdahale ederken, piyasaya müdahalede bulunmaktadır. Devletin ekonomik olarak yapmış olduğu müdahalelere baktığımızda, karşımıza piyasa müdahaleleri ve KİT’ler çıkmaktadır. KİT’ler, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminde, ülke ekonomisinde dengeyi sağlamada ve gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olmasından dolayı önemli yere sahiptirler.

Çalışmada, öncelikle sosyal refah devleti kavramı teorik olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle refah kavramı ve sosyal refahın tanımı yapılmıştır. Sonrasında sosyal refah devleti anlayışına yönelik yaklaşımlar ve kriterler ele alınmıştır. Devamında, kamu iktisadi teşebbüsleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda, KİT’lerin tanımı, kuruluş nedenleri ve hedeflerinden bahsedilmiştir. Son olarak ise, KİT’lerin sosyal refah göstergeleri içerisindeki payının saptanması amacıyla KİT’lerin 1970-2022 yılları arasındaki verileri derlenerek yorumlanmıştır. Çalışmamızda genel olarak, ülkemizdeki KİT’lerin, toplumun sosyal refahına katkısı araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında, elde edilen bulgular çerçevesinde, ülkemizdeki KİT’lerin toplumun sosyal refahına katkısı değerlendirilmiştir.

1.Sosyal Refah Devleti Kavramı

Refah kelimesi, köken olarak Arapçadan gelmiş olup Türkçe’de “gönenç” olarak karşılık bulmaktadır. Refah kelimesini Türk Dil Kurumu, “bolluk, rahatlık ve varlık içinde yaşama” olarak ifade etmektedir. Bu tanıma ek olarak refah kavramı, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin her birinin; beslenme, sağlık, barınma, güvenlik ve eğitim gibi temel ihtiyaçlar başta olmak üzere, bu ihtiyaçların belirli bir seviyede karşılanması olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr/>).

Ekonomi biliminin literatürüne bakıldığında, refah konusunda en önemli isimlerinden birisi olan Pigou’nun “Refah Ekonomisi” adlı kitabı, refah ekonomisinin kurucu kaynağı olarak nitelendirilir. Pigou, “Refah Ekonomisi” adlı eserinde, refahı iktisadi açıdan ele almış ve şu şekillerde özetlemiştir: “Ekonomik refah, genel anlamda refah kavramının bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. Ekonomik refahın ölçülmesi aşamasında, bireylerin satın alma gücü, bir ölçü birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, bireylerin satın alma gücü, refahla doğru orantılıdır. Başka bir husus olarak, bir topluluğun ekonomik refahı, bireylerin elde ettiği tatmin miktarının toplamına eşittir. Bu tatmin duygusu oluşurken, bazı fedakârlıklardan ötürü memnuniyetsizlik duygusu da ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik refahın ölçümünde ise, bu haz duygusu ve bu haz duygusunu elde ederken ortaya çıkan memnuniyetsizliklerin arasındaki denge esas alınmaktadır (Pigou, 1920: 13-54).

Sosyal refah, toplumu oluşturan bireylerin karşılaşmış olduğu problemlerin çözülmesi, gündelik yaşantılarındaki eksikliklerin giderilmesini ve sosyal açıdan dezavantajlı durumların en aza indirilmesini içermektedir. Ayrıca, toplumdaki bireylerin yaşam standartlarının artırılması, geçim probleminin ortadan kaldırılması ve psikolojik açıdan tatminin sağlanmasını hedeflemektedir. Sosyal refah, mevcut imkânlar dahilinde, toplumu oluşturan bireylerden toplumun bütününe kadar, en yüksek refah seviyesinin sağlanmasını kendine amaç edinmiştir. Toplumun refah seviyesi, toplumu oluşturan bireylerin refahları toplamı olarak nitelendirilmektedir. Sosyal refah, gelirleri artan bireylerin yanı sıra fayda ve mutluluk düzeylerindeki artışın tamamını kapsamaktadır (Özcan, 2009: 6).

Sosyal refah devletinin resmi olarak ilk uygulaması İngiltere’deki 1601 yılında uygulanmış olan “1601 Elizabeth Yoksulluk Kanunu” ve devamında yasalaştırılan diğer fakirlik kanunları olarak bilinmektedir. Sosyal refah devleti kavramının ilk olarak bahsedildiği eser, 1941 yılında Başpiskopos Temple’ın “Citizen and Churchman” adlı eseri olarak bilinmektedir. Sosyal refah devleti kavramının, günümüzdeki şeklini almasındaki en önemli basamaklardan

birisi “Beveridge Raporu”dur. ⁴ Sonraki aşamada, “Beveridge Raporu” nun daha çok duyulmasıyla birlikte, İngiltere’deki eğitim hizmetlerinde bazı düzenlemeler gerçekleşmiş ve ayrıca diğer ülkelere de sosyal güvenlik açısından öncülük etmiştir (Özdemir, 2007:16).

Refah devletinin ortaya çıkışını ve gelişim evrelerini dört döneme ayırarak olursak, ilk dönem, 1880’den önceki sanayi devrimi öncesi dönemini kapsamaktadır. İkinci dönem, sanayi devrimi sonrası sanayileşme dönemidir. Üçüncü dönem, refah devletinin altın çağı olarak nitelendirilen plânlı kalkınma dönemdir. Son olarak dördüncü dönemde ise, refah devletinde bazı köklü değişikliklerin gerektiği ve ayrıca refah devletinin buhran içinde olduğu dönemdir (Ersöz, 2011: 121).

2. Sosyal Refah Yaklaşımları

Sosyal refaha yönelik literatürde “Faydacı Ahlak Yaklaşımı” ve “Rawls Yaklaşımı” olarak iki tane yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların amacı, sosyal refahın nasıl artırılacağını açıklamakla birlikte, elde edilirken hangi faktörlerin hesaplanması gerektiğini de sorgular.

2.1. Faydacı Ahlak Yaklaşımı

Bu yaklaşımın kökenini oluşturulmasındaki en büyük pay “Jeremy Bentham”’a aittir. Bentham’a göre ahlak, memnuniyet duygusuyla ilişkilidir ve evrensel bir durumdur. Ayrıca, acı iyi bir şey değildir. İnsan acıdan uzaklaşmalı ve haz duygusuna ulaşmalıdır. Bu iki duygu başka bir görev ya da mana içermemektedir. Olması gereken şey, toplumun büyük kısmının haz duygusu içerisinde olmasıdır (Aktan, 2009: 23). İnsanın elde ettiği haz duygusu ya da acı duygusu, insanoğlunun yapması veya yapmaması gerektiği şeyin ne olduğunun temelini oluşturmaktadır. Buna göre, insanın yapacağı her işin özünde bir sebep ve sonuç bulunmakla birlikte, konuşulan bütün sözler ve zihindeki bütün düşüncelerin temelinde de bu bakış açısı yatmaktadır. Burada bahsettiğimiz fayda ilkesinin çatısı, bireyin mutluluk duygusundaki artış ve azalıştan oluşmaktadır. Bununla birlikte, bu mutluluğun artışı veya azalışındaki her türlü fiil ve tavırlardan meydana gelmektedir. Burada, yalnızca bireylerin tavır ve fiillerinden bahsedilmemektedir. Ayrıca, devletlerin ve hükümetlerin de davranışları kastedilmektedir. Yani toplum faydasıyla birlikte çıkarları da gözetilmektedir (Bentham, 2017: 17-18).

4 Sosyal güvenlik uygulamalarının günümüzdeki haline gelmesindeki büyük rol oynamış olan ve 1942 yılında yazılan Beveridge Raporu sayesinde, “sosyal refah devleti” terimi, literatürde daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Birçok ülke, sosyal güvenlik kanunlarını bu altyapıya göre oluşturmuştur.

Teorinin çatısı, ahlak konusuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Faydanın verimli bir koşullarda sağlanabilmesi için toplumu oluşturan bireylerin faydasında da artışla birlikte, sosyal faydanın yükselmesi hedeflenmiştir. Toplumu oluşturan bireylerin haz duygusu ve rahatlığının toplamı, bütün toplumun refahının seviyesi olarak nitelendirilmektedir (Karabulut, 2021: 23). Bu maddeyi formüle ettiğimiz zaman karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

W: Toplam Refah,

U: Fayda,

$U_1, U_2, U_3, \dots, U_n$ gibi değerler ise farklı kişilerin faydalarını ifade edecektir.

Bu formülün gösterimi $W=U(U_1, U_2, U_3, \dots, U_n)$ şeklindedir.

2.2. Rawls Yaklaşımı

Rawls'a göre, toplumdaki bir kişinin refahının ve beklentilerinin artmasıyla birlikte, diğer bir kişinin refahında ve beklentilerinde herhangi bir düşüşün yaşanmaması gerekmektedir. Eğer bu durum yaşanırsa, adaletin bütün toplumdaki üyelere ulaşması şartı ihlal edilmiş olmaktadır. Yapısal olarak bir kişinin refahı ve beklentileri artarken bir diğer kişinin de refahı ve beklentileri artması gerekir (Rawls, 1999: 61). Rawls'ın asıl amacı toplumsal altyapıyı geliştirmek ve bu gelişim aşamasında uyulması gereken kuralları bir bütün halinde bireylerin refahını maksimize etmek için sunmaktır. Bu altyapının en temel unsuruysa adalettir. Bundan dolayı adalet konusunda herhangi bir ödün verilmemesi gerekmektedir. Adil olmayan duruma adil olarak cevap verilmesi gerekir. Rawls'a göre adalet, toplumsal ve sosyal açıdan sağlanması gerekmektedir (Göktaş, 2019: 35). Ayrıca adalet, iki temel ilke üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, "fırsat eşitliğinde adalet" ve "eşit temel hak ve özgürlükler" dir. Birinci ilkeye göre, mali ve toplumsal açıdan ortada bulunan herhangi bir eşitsizlik bir an önce ortadan kaldırılmalıdır. Bu konulardaki bütün olanaklar, toplumdaki en güçsüz en dezavantajlı halde bulunanların lehine olacak şekilde çevrilmeli ve eşit fırsatlara sahip koşullara gelene kadar bütün mevki ve kurumlar açık hale getirilmelidir. İkinci ilkeye göre ise, toplumun bütün kesimlerini kapsayan liberal bir sistemin varlığıyla birlikte, bunun en geniş sınırlarda uygulanması şeklindedir (Özdemir, 2007: 76). Rawls'ın yaklaşımını matematiksel olarak gösterecek olursak;

$W = \text{minimum}(U_1, U_2, \dots)$ şeklinde toplumun refah seviyesi, en düşük bireysel refaha sahip olan kişinin refahına eşittir.

Burada ortaya konulması gereken konu, kötü durumda olan bireylerin durumunun daha iyi koşullara yükseltilmesidir. Bu durum gerçekleştiğinde,

toplam sosyal refah artmaktadır. Ayrıca durumu iyi olan kişilerin mevcut durumlarının, herhangi bir düzelme veya artışı, toplam refahı arttırmamaktadır. Asıl önemli olan konu, durumu kötü olan bireylerdeki iyileşmelerdir. Bu mevzu, “cehalet perdesi” olarak nitelendirilmektedir. Bunun sebebi ise, insanlar ilerleyen dönemlerde nasıl bir pozisyonda olacaklarını kestiremediklerinden, kötü durumda olmaları riskine karşı, toplumdaki en zayıf durumdakilerin iyileştirme ihtiyacı duyduğu belirtilmektedir (Kenanoğlu, 2016: 13).

3. Sosyal Refah Kriterleri

Sosyal refah kriterleri genel olarak Pigou Optimumu, Pareto Optimumu, Kaldor-Hicks’in Telafi Kriteri ve Scitovsky İkili Kriteri olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

3.1. Pigou Optimumu

Pigou, refah ekonomisi başlığı altında en önemli isimdir ve bu konunun temelini atmakla birlikte öncüsü olarak anılmaktadır. Pigou’ya göre refah ölçümü yani toplumsal refahın ölçümü, bireylerin refahları toplamına denktir. Düşük gelirli bireylerin refahlarında gözle görülür bir artışın olması için, milli hâsılada artış olması gerekmektedir (Karabulut, 2021: 26). Ekonomik refahın bir kısmı doğrudan ya da dolaylı yollarla milli gelirle ölçülebilmektedir. Bireyler, maddi durumlarına göre mal ve hizmetlerden yararlanmakla birlikte bu durumdan dolayı tatmin duygusu yaşamaktadırlar. Bireylerin amacı, geir düzeyini ve dolayısıyla ekonomik refahlarını arttırmaktır (Pigou, 1920: 10).

Pigou’ya göre, refah ekonomisi ikiye ayrılmaktadır ve birinci kısım üretimle ikinci kısım ise dağıtımla ilgilidir. Birinci kısımda ele alınan önermeler: istihdamın teşvik edilmesi, fiyatların marjinal maliyete yakın seyretmesi hatta aynı olması gibi konulardır. Burada, bireyler her zaman daha fazlasını daha azına tercih etmektedir ve bireyler hizmetler hakkında tam bilgilidir. İkinci kısımda ise, iktisatçılar, siyasi amaçlar gerçekleştirilirken diğer alternatiflerdeki farklı avantajları da göz önünde bulundurmak zorundadır. Çünkü, hangi gelir dağılımı modelinin bireylerin refahını ve dolayısıyla toplumsal refahı maksimum seviyeye getirdiğine ekonomik açıdan karar vermek mümkün değildir. Tatmin açısından, her bireyin kapasitesinin eşit olduğunu varsayarsak, tam bir eşitlik olduğu zaman refah seviyesi maksimumda seyreder. Bu eşitlik bozulduğu anda, eşitliğin olduğu duruma nazaran herkesin daha mutlu olma ihtimali de mümkündür (Kaldor, 1939: 551). Burada Pigou’nun asıl incelemek istediği şey, toplumun bu iki farklı durumdan hangisinin bireylerin tercihi açısından daha çekici olduğudur.

Toplum, bu iki durumdan birisini seçerek refahını arttırıp, refahının üst seviyelere çıkmasını hedefler (Karabulut, 2021: 27).

3.2. Pareto Optimumu

Akımın temsilcisi olan Vilfredo Pareto, hem sosyolog hem de bir bilim insanıdır. Pareto'ya göre, toplumdaki milli gelir dağılımı piramide benzemektedir. Piramidin zirvesi, en yüksek gelirli birkaç aileden oluşmaktadır. Zirveden tabana doğru gelir düzeyleri de aynı orantıda azalmaktadır. Tabanı oluşturan kesim, en düşük gelirli kişilerdir. Kişisel farklılıklardan dolayı gelirin hiçbir zaman düzenli ve eşit dağıtılabilmesi mümkün değildir (Güngör, 2022: 53-54). Pareto'ya göre, en az bir kişinin durumunu daha iyi hale getirirken, en az bir kişinin durumunu kötüleştirmek gerekmiyorsa, o toplumun refah seviyesi en yüksek seviyededir ve piyasa açısından pareto optimumu gerçekleşmiştir. Ayrıca, bir malın üretimini azaltmadan diğer bir malın üretimini arttıramıyorsa aynı şekilde piyasadaki üretim de Pareto açısından etkin durumdadır (Rawls, 1999: 58). Pareto'nun optimum seviyeye gelmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlar:

1. Ekonominin dışa kapalı olması,
2. Tüketicilerin bilgi açısından eksiksiz olması,
3. Devlet mallarının bulunmaması,
4. Üretimde içsel ekonominin mevcut olmamasıdır.

Bu maddelerin tamamı, Pareto'nun adeta kanunu gibidir. Herhangi birinin eksikliğinde piyasadaki etkinlik ortadan kalkmaktadır (Özcan, 2009: 14).

Pareto'nun amacı, piyasayı kullanarak toplumsal ve bireysel refahın maksimize edilmesidir. Pareto'nun, optimum hedefinin gerçekleşmesi için kaynakların verimli bir şekilde dağılmış olması gerekmektedir. Gelir dağılımında adaletin olma şartı yoktur, gelir adil şekilde dağılmasa bile Pareto optimumu gerçekleşebilmektedir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için, yalnızca ekonomik etkinliğin olması yeterlidir. Ayrıca, zenginlerin refahındaki artışla birlikte, yoksulların refahında herhangi bir azalma olmadığında, toplam refahta artış olacağını savunmaktadır (Karabulut, 2021: 28).

3.3. Kaldor-Hicks'in Telafi Kriteri

1939 yılında Nicholas Kaldor tarafından yayınlanan "Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility" isimli makaleyle ortaya çıkan bu kriter, daha sonrasında aynı senede John Richard Hicks tarafından da desteklenmiştir. Bu kritere göre, bireylerin bir kısmı kazanç

elde ederken diğer bir kısmı zarara uğramaktadır. Kazanç sağlayan bireyler, zarardaki bireylerin zararlarını parasal olarak ödeme ihtimalini göze aldıktan sonra bile kâr durumu devam ediyorsa, sosyal olarak denge mümkün olabilmektedir. Bu kriterde, Pigou ve Pareto gibi toplumdaki bireylerin hepsinde bir kazancın olması söz konusu değildir (Işıtır, 2022: 29). Kaldor, çiftçileri korumak amacıyla çıkarılmış olan tahıl yasalarının yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte, bu konuyu ele almış ve şöyle dile getirmiştir: Bu yasanın kaldırılmasının etkileri iki maddeyle özetlenebilmektedir. Birinci olarak, tahıl fiyatında ani bir düşüş yaşanmasıyla birlikte, ortadaki aynı gelir daha yüksek bir reel geliri temsil etmektedir. İkinci olarak, gelir dağılımında adaletsizlikler ortaya çıkar ve toprak sahibi olan bireylerin gelirleri eskiye nazaran düşüş içinde olur. Bununla birlikte, diğer üretici bireylerin gelirinde yükselme meydana gelir. Toplumu oluşturan bireyler içindeki bu gelir değişikliği, bazı kesimdekilerin gelirleri düşerken bazılarının yükseldiği için, gelir dağılımında herhangi bir adaletsizliğin olmadığını göstermektedir. Gelir elde eden bireylerin, gelir kaybeden bireylere, ortada oluşabilecek herhangi bir refah kaybını önlemek için parasal yardım yapması gerekmektedir. Burada devlete düşen görev, gelir dağılımında adaleti sağlamakla birlikte, geliri düşen toprak sahiplerinin zararlarını tazmin etmektir. Bu tazminatı da geliri artan kesimden kesilecek olan vergiyle finanse etmelidir. Bu şekilde, toplumdaki her bir birey aynı şekilde eskisi gibi finansal açıdan iyi duruma gelir (Kaldor, 1939:550-551).

3.4. Scitovsky İkili Kriteri

“Tibor Scitovsky”nin 1941 yılında Kaldor ve Hicks’in düşünce yapılarından yola çıkarak ortaya çıkardığı kriter olarak literatürde yerine almıştır. Scitovsky açısından, bu kriterlerin dinamikleri oluşturulurken, diğer refah kriterlerine baktığımızda aralarında çelişki olduğu görülmektedir. Buna göre, mevcut bir Pareto optimumu bulunan toplumda, iktisat politikaları değişikliği nedeniyle başka bir Pareto optimum dengesine geçildiğini varsayalım. Bu durumda, refah artışının söz konusu olabilmesi için, refahı artan kesimdekilerin elde ettiği artışın, refahı azalan kesimdekilerin elde ettiği azalmadan fazla olması asla yeterli değildir. Bu kritere ilave bazı etmenler de söz konusu olmak zorundadır. Bunlar:

1. İktisat politikası değişikliğinin gerçekleşmesi için, refahı artan kesimdeki kişilerin, refahı azalan kesimdeki kişileri ikna etmesiyle gerçekleşmesi,
2. Refahı azalan kesimdekilerin, refahı artan kesimdekileri, politika değişikliğinin gerçekleşmemesi konusunda ikna edememesi

gerekmektedir. Scitovsky'ye göre sosyal refah artışı için, bu iki kriterin bir arada olması gerektiğinden dolayı, bu kriterlere "İkili Kriter" ismi konulmuştur (Güney, 2013: 93).

4. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Sosyal Refah

Sosyal refahın artırılmasında kamu kesimine önemli rol düşmektedir. Devletler ekonomik aktivitelere katılarak toplum refahına katkı sağlamaktadır. Devletlerin ekonomik aktivitelere katılma araçlarından bir tanesi geçmişten bu yana Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) olmaktadır. KİT'ler; kamuya ait bir mal ya da çoğunluk hissesi kamuya ait olan teşebbüslerin ya da toplumun herhangi bir kesimine ait açıklanması mümkün olmayan kurumların bütününden oluşmaktadır (Aysan ve Özmen, 1981:168). Kamu sektörü, ekonomiye müdahale yaparken, üretime katılma içgüdüleriyle hareket ederek, açıkça belirtmek gerekirse işletmecilik yapmak durumunda kalmıştır. Eski dönemlerde devletin görevleri; adaleti sağlamak, ülke içindeki ve dışındaki güvenliğin sağlanması vb. şeklindeyken, ilerleyen zamanlarda devlet, ekonomik ve sosyal yaşantıya müdahale etmek durumunda kalmıştır. Buna göre KİT'ler, sosyal refah devleti anlayışının uygulanması açısından da oldukça önem arz etmektedir. Çünkü, devletin ekonomiye ve sosyal hayata müdahalesini kolaylaştıran önemli kurumlardır.

KİT'lerin temelde ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç amaç ile kurulmaktadır. Ekonomik nedenler genel olarak büyüme, kalkınma ve ekonomik istikrarın sağlanması gibi temel iktisadi hedeflerin kapsamaktadır. Bunlara ek olarak yerel açıdan ekonomiyi ileştirmeler, kamu kesiminin örgütsel yapısında ve ekonomik aktivitelerde etkinlik sağlanması gösterilebilmektedir (Aysan ve Özmen, 1981). Sosyal nedenler ise; sosyal eşitliğin sağlanması, sosyal refahın artırılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi gibi hizmetleri gerçekleştirmesi olarak sıralanabilmektedir. Politik nedenler; milli güvenlik ve bağımsızlığın sağlanması, ülkedeki politik ideolojinin desteklenmesi ve rastlantısal sebeplerden oluşmaktadır (Taş, 1995:13).

Kamu iktisadi teşebbüslerinin, piyasa içerisindeki sunduğu mal ve hizmetler, özel sektördeki mal ve hizmetlerle birçok açıdan birbirine yakındır. KİT ile özel sektör arasındaki en önemli fark, KİT'lerin birinci amacının kâr elde etmek olmamasıdır. KİT'ler için önemli olan, toplumun refahının sağlanmasıdır. Özel sektöre baktığımızda, en düşük maliyetle en yüksek faydayı sağlayabilmeyi hedeflemektedirler. Bu durum, kuruluş sahipleri açısından kârlı, ancak toplum açısından faydasızdır. Bu yüzden, özellikle toplum açısından önem arz eden mal ve hizmet kalemlerini, devlet kendi eliyle yönetmek durumundadır. KİT'ler, ayrıca bölgeler arası gelişmişlik

seviyelerindeki dengenin sağlanmasında da büyük rol oynayabilmektedirler. Bazı bölgelerde yatırım ve imkânlar kısıtlıdır. Bu durum, bu bölgelerin gelişmişlik seviyesini düşürmekte ve refahın düşük seviyelerde seyretmesine neden olmaktadır. Bu bölgelerde özel sektör, kâr beklentisi düşük olduğundan yatırım yapmaya pek yanaşmamaktadır. Devlet, bu bölgenin kalkınması amacıyla çalışmalar planlayarak, yerel ekonomiyi destekleyici projeler gerçekleştirmektedir.

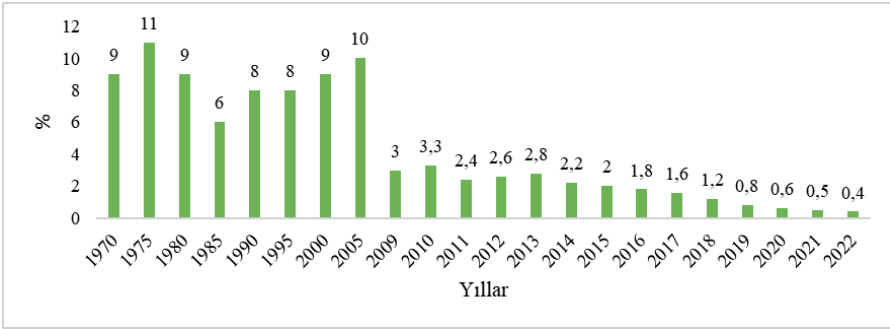
Sosyal refah maksimizasyonu açısından KİT’ler, özellikle kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde, dolaylı ve dolaysız olarak rol oynamaktadır. Toplum için önemli belli başlı sektörlerde hizmet göstererek, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle elektrik, internet, hava ve demir yolu taşımacılığı, akaryakıt vb. gibi önemli alanlarda mal ve hizmetlerin uygun fiyatlı ve yeterli kalitede üretimini sağlamaktadırlar. Bu mal ve hizmetler, daha fazla kişi tarafından yeterli düzeyde tüketilerek, toplumun refahının artmasına katkıda bulunmaktadır. KİT’ler, ülkede enerji, gıda, madencilik, tarım vb. sektörlerde hizmet gösteren kurumlardır. Devlet, birçok önemli mal ve hizmet grubunun toplum tarafından daha çok tüketilmesini ve bu mal ve hizmetlerin fiyatlarının, vatandaşı yıpratmayacak seviyelerde tutulmasını hedeflemektedir. Devletin, bu hedefini gerçekleştirmesindeki asıl amacı, düşük gelirli bireylerin gelir eşitsizliği durumundan en az şekilde etkilenmesiyle birlikte, bu mal ve hizmetlerin kullanımından mahrum kalmamasını ve refah kaybı yaşamamalarını sağlamaktır (Eker, 2021: 85). KİT’ler, kâr amacı gütmeyen bir hizmet anlayışına sahip olduğundan dolayı, özellikle sosyal ve ekonomik açıdan kalkınma projelerine daha çok yatırım yapabilmektedirler. Ayrıca makroekonomik politikaların gerçekleştirilmesini kolaylaştırma açısından; işsizliğin azaltılması, altyapı eksiklikleri, sermaye eksiklikleri, işletme ve girişimci eksiklikleri gibi birçok unsura katkı sağlayabilmektedir (Baklacioğlu, 1976).

4.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sosyal Refah Göstergelerine Etkisi

1960’lı yılların başlangıcıyla birlikte Türkiye’de planlı ekonomi sistemine geçiş yapılmıştır. Bu sürecin başlangıcında ve devamında da KİT’lerin yerel ekonomideki rolü, hazırlanan planlara göre belirlenmiştir. Kamu iktisadi teşebbüsleri, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) (1963-1967) dönemi ve sonrasındaki planlar kapsamında daha sistematik ve daha işlevsel şekilde varlığını sürdürmüşlerdir. Bu başlık altında, 1970’li yıllardan 2022 yılına kadar olan kısımda, KİT’lerin ülke ekonomisinde; GSYİH, İstihdam, Üretim ve Yatırımlar açısından ne kadarlık bir yüzdellik dilimi oluşturduğu ve ülke ekonomisindeki yeri istatistiksel verilerle birlikte ortaya konulacaktır.

Sonrasında bu veriler ışığında, KİT'lerin, sosyal refahı nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

KİT'lerin GSYİH'ye katkısı; KİT'lerin ülke ekonomisindeki yerinin belirlenmesinde en önemli kısımlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle KİT'lerin iktisadi faaliyetlerinin büyüklüğü ve hizmet kapasiteleri, GSYİH ile ilişkilidir. KİT'ler, çoğunlukla stratejik açıdan öneme sahip olan sektörlerde mal ve hizmet üretimini gerçekleştirerek, ülkeye katkıda bulunmayı hedeflemektedirler. Ayrıca KİT'ler; bu sektörlerde belirli bir piyasa payına sahip olmakla birlikte, bu sektörleri dengede tutmayı görev edinmişlerdir. Tüm bu sorumlulukları yerine getirirken ülke'deki genel ekonomik dengeye ve milli gelire katkıda bulunabilirler. Bir lkenin GSYİH'si, o ülkeyle ilgili fikir edinilmesi açısından oldukça önemlidir. lkeler, sürekli ve istikrarlı bir biçimde GSYİH'sini arttırmayı hedeflemektedirler. Bu başlık altında KİT'lerin GSYİH içindeki payı, 1970-2022 yılları arasındaki 52 yıllık süreçteki sayısal verilere göre ele alınacaktır.

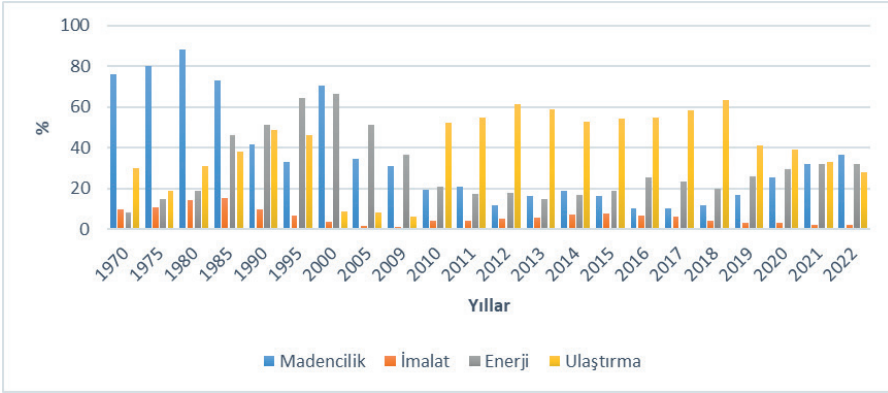
Grafik 1: KİT'lerin GSYİH içindeki payı (%), (1970-2022)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 1'de görüldüğü gibi, KİT'lerin GSYİH payı son 52 yıllık süreçte en fazla %11 en düşük %0,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1970-2005 yılları arası dönemde ise ortalama %9 orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oran, 2009 yılından 2022 yılına kadar %1'in altına kadar gerilemiştir. Bu duruma yol açan başlıca sebepler olarak; piyasanın eskiye nazaran daha düzenli ve dengeli hale gelmesi, piyasaların ve GSYİH'nin büyümesi, artan özelleştirme ve regülasyon uygulamalarıyla birlikte devletin bizzat yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerin azalması gösterilebilmektedir. Burada bazı KİT'lerin; yeterli seviyede üretim gerçekleştirilememesi, yanlış yönetim politikaları, işgücü israfı ve piyasadaki rekabetin eksik olması gibi bazı faktörler de etkili olmuştur.

Sonuç olarak KİT’lerin GSYİH’ye etkisi, yalnızca finansal verilerle değil farklı boyutlardan da ele alınması gerekmektedir. Bu teşebbüslerin payı az olsa da; ülkedeki ekonomik büyümeye sağlamış olduğu katkılar, istihdama ve üretime sağlamış olduğu faydalar da göz önüne alınmalıdır.

KİT’lerin istihdama katkısı; KİT’lerin kuruluşundaki asıl amaçlara baktığımızda, kalkınmanın sağlanması ve toplum içindeki eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla kurulduğunu görebiliriz. Bu amaçların sağlanması aşamasında devletler KİT’leri, işsizliğin önlenmesi ve üretim artışının sağlanması için bir araç olarak kullanma gereği duymuşlardır. Ayrıca KİT’ler, doğrudan oluşturmuş olduğu istihdama ek olarak dolaylı olarak da istihdam etkilerine sahiptirler. KİT’lerin mal ve hizmet alımı gerçekleştirilmesi, birçok tedarikçiyi ve ara mal hizmet sağlayıcısını da iş sahibi yapmaktadır. Bununla birlikte bölgesel açıdan da kalkınmanın sağlanması için KİT’ler önemli görevlere sahiptirler. Ekonomik ve sosyal açıdan dezavantaja sahip olan bölgelerde faaliyet göstererek, o bölgedeki yerel halkın istihdam edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte hem sosyal hem ekonomik açıdan eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum, bölgesel ve merkezi gelir eşitsizliğinin azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır.

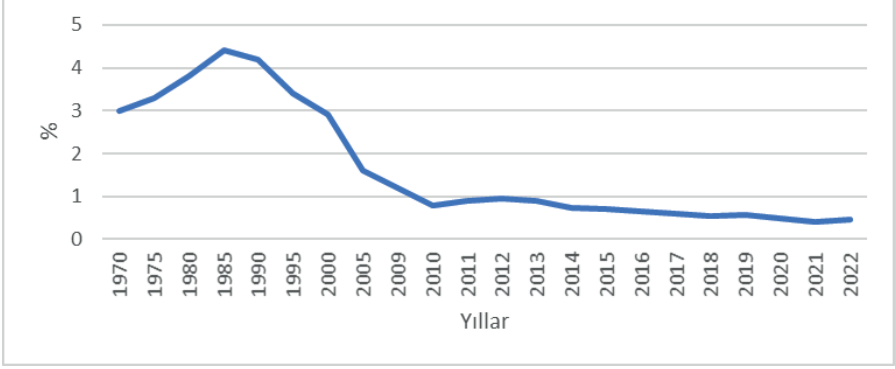
Grafik 2: KİT’lerin sektörel bazda ülkedeki istihdam içerisindeki payı (%), (1970-2022)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 2’de görüldüğü gibi KİT’ler, sektörel bazda istihdam açısından oldukça önemli yere sahiptirler. Madencilik sektöründe, 1970-1985 yılları arasında %70’in üzerinde istihdam payına sahip olan KİT’ler, 2000 yılı ve sonrasında ortalama %25 paya sahiptirler. İmalat sektöründeki payı, %10’un üzerine çıkamamış ve yakın tarihte %2’lere kadar düşmüştür. Enerji sektörüne bakıldığında, 2000’li yıllarda %67 oranına çıkarak oldukça büyük bir paya sahip olmuş ve günümüze yaklaştıkça bu oran %33’lere kadar gerilemiştir.

Ulaştırma sektörüne bakıldığında, bu süreçte ortalama %40 paya sahiptir. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere KİT'ler, ülkedeki sektörel bazda istihdam açısından oldukça önemli yere ve paya sahip olduğu dikkat çekmektedir.

KİT'lerin toplam istihdam içindeki payı aşağıda Grafik 3'te verilmektedir.

Grafik 3: KİT'lerin ülke istihdamı içerisindeki payı (%) (1970-2022)

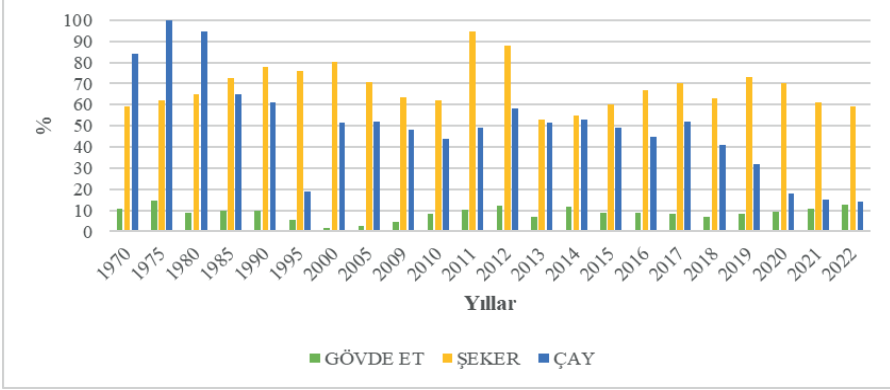
Kaynak: T.C. Sayıştay Başkanlığı, https://www.sayistay.gov.tr/files/872_yuksekk_denetleme_kurulu_tarihcesi.pdf (E.T.: 21.04.2024)

Yukarıdaki Grafik 3'te görüldüğü gibi; KİT'lerin sektörel bazda oldukça yüksek istihdam seviyeleri sağlamasına rağmen, bu oranlar ülke istihdamı içerisinde daha düşük yüzdelere karşılık gelmektedirler. Burada, KİT'lerin günümüzde %1'den bile az istihdam oranına sahip olması; nüfus artışı ve buna bağlı olarak işgücünün artması, piyasaların belirli bir büyüklüğe ulaşması ve birçok mal ve hizmetin artık özel sektör tarafından üretilmesi gibi gerekçelerle açıklanabilmektedir.

Devlet, KİT'ler vasıtasıyla piyasaya müdahale ederek istihdamı arttırmış ve işsizliği azaltmıştır. KİT'lerde personel olarak çalışan insanların gelir elde etmesi sağlanmakla birlikte bu insanların gelirden pay alması gelir dağılımı ve refah üzerinde etki oluşturmaktadır. Ayrıca KİT'ler, yüksek istihdam sağlayan büyük işletmelerden oluşmaktadırlar. Bu işletmeler, bulunduğu coğrafi konuma göre bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine de katkıda bulunabilmektedirler.

KİT'lerin ülke ekonomisine bir diğer katkısı üretim alanındadır. KİT'ler; imalat, enerji, madencilik, ulaşım, gıda vb. gibi birçok alanda geniş bir mal ve hizmet yelpazesini kapsayan üretimler gerçekleştirmektedirler. Bu başlık altında belirli alanlarda belirli mal ve hizmetlerin üretiminde KİT'lerin payını ele alacağız. 1970'lerden günümüze bakıldığında, KİT'lerin tekel konumunda

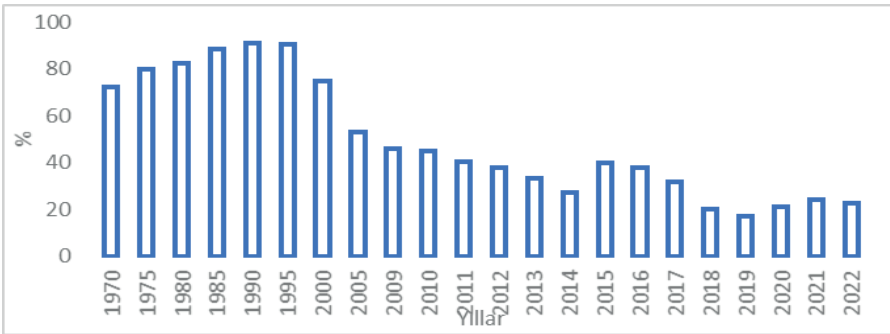
olduğu sektörlerde dahil KİT sayısında azalma görülmektedir. KİT'lerin üretim kapasiteleri, özellikle tekel olduğu sektörlerde, ülke ekonomisinin tamamını kapsayan verileri yansıttığından oldukça ehemmiyetli bir konudur (Ceylan, 2000).

Grafik 4: KİT'lerin tüketim mallarındaki üretimlerinin Türkiye üretimi içerisindeki payı (1970-2022), (%)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

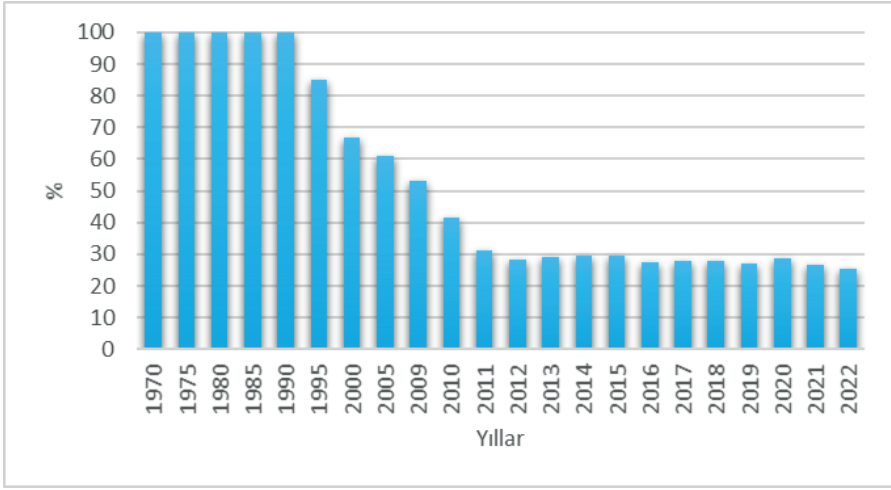
Yukarıdaki Grafik 4'te görüldüğü gibi, KİT'lerin 1970-2022 yılları arasındaki bazı tüketim mallarının üretimindeki payı verilmiştir. Buna göre bu süreçte, gövde et sektöründe ülke üretiminin ortalama %10'luk bir payı KİT'lere aittir. Şeker sektörüne bakıldığında, yine ortalama %65'e yakın üretimin KİT'ler vasıtasıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Çay sektörüne bakıldığında, 1970-1985 yılları arasında %80'e yakın bir üretim yüzdesine sahipken, yakın geçmişimizde bu oran azalarak %15'lere kadar düşmüştür.

Grafik 5: KİT'lerin elektrik üretiminin Türkiye elektrik üretimi içerisindeki payı (1970-2022), (%)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Elektrik sektörüne baktığımızda, yukarıdaki Grafik 5'te görüldüğü gibi, 1970-2021 yılları arasındaki ülke üretimindeki payı (gWh) cinsinden verilmiştir. Buna göre, 1970-1995 yılları arasında ülkedeki elektrik üretiminin ortalama %80'ine yakını KİT'ler sağlamıştır. 2000 yılı ve sonrasındaki süreçte bu oran giderek azalmış ve yakın geçmişimizde %23'lere kadar düşmüştür. Burada, elektrik üretimi açısından özel sektörün payının artmasına, özelleştirme uygulamaları ve piyasa aktörlerinin bu mal ve hizmetlerin sunumunda yeterli düzeylere ulaşmaları gerekçe olarak gösterilebilmektedir.

Grafik 6: KİT'lerin hava yolu ulaşım sektöründeki hizmetlerinin Türkiye ulaşım sektörü içerisindeki payı (1970-2022), (%)

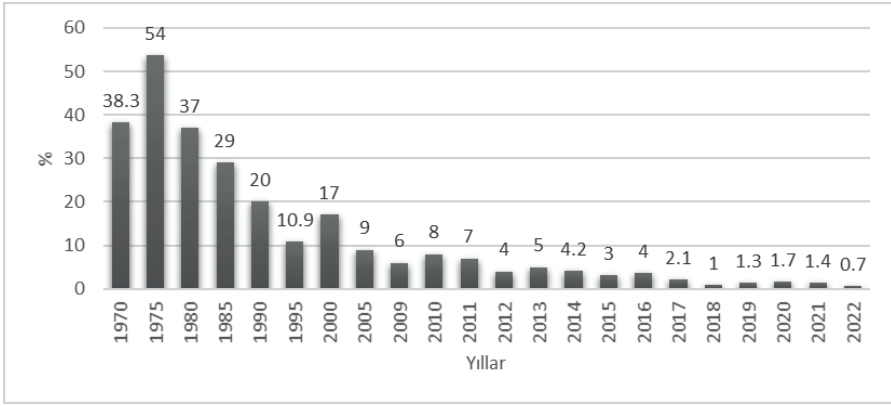
Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 6'da görüldüğü gibi, 1970-1990 yılları arasındaki havayolu ulaşımının tamamı KİT'ler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 1995 yılı ve sonrasında bu oran azalarak, yakın geçmişimizde %28'lere kadar gerilemiştir. Bunun sebebi olarak sektörün deregüle edilerek serbest piyasaya açılması gösterilebilmektedir.

Sonuç olarak, devletin KİT'ler vasıtasıyla piyasadaki üretime müdahalesi sonrası, birtakım mal ve hizmetlerin daha fazla üretilerek daha fazla tüketilmesini sağlamıştır. Bu sayede toplumun imkânları, kabiliyetleri ve dolayısıyla sosyal refahı da artış göstermiştir. Bazı sektörlerde KİT'lerin payı geçmişe nazaran oldukça düşüştür. Bunun sebepleri arasında; özel sektörün büyümesi, KİT'lerin kendi bünyesindeki verimlilik problemleri, KİT'lerin özelleştirilmesi, yatırım ve kaynaklar açısından farklı sektörlerle

geçiş yapılması, KİT'lerin teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması vb. gösterilebilmektedir.

KİT'lerin etki oluşturduğu bir başka ekonomik alan ise yatırımlardır. Yatırımlar bir toplumun kalkınması, o toplumun geleceği açısından oldukça önemli bir konudur. Bu kalkınmanın sağlanması için, o ülkenin toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda yatırım yapması gerekmektedir. Günümüzde örneğin ar-ge yatırımları, ülkeler açısından statüsel olarak bir fark bile ortaya çıkarmaktadır. Bu yatırımları, bazen devletler kendi eliyle yapmaktadır bazen de özel sektör girişimcilerine teşvikler sunarak ülkeye katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Devletler, kendi eliyle yaptıkları yatırımları genellikle KİT'ler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.

Grafik 7: KİT yatırımlarının ülke yatırımları içerisindeki payı (%) (1970-2022)

Kaynak: Sayıştay ve HMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 7'de KİT yatırımlarının ülke yatırımları içerisindeki payı verilmiştir. Buna göre, 1980 yılından günümüze kadar yatırım oranlarında sürekli azalmalar görülmektedir. Bu durumun birçok farklı sebebi bulunmaktadır. Bunlar genel olarak olarak; piyasa dalgalanmaları, ekonomik krizler, artan borç yükü ve bütçe açıkları, siyasi istikrarsızlıklar ve belirsizlikler vb. olarak sıralanabilmektedir. Bu faktörler devletin KİT'ler vasıtasıyla yatırım yapmasını ve/veya yapabilmesini olumsuz etkileyen durumlardır.

KİT'lerin kendi içerisindeki finansman sorunlarının varlığı da yine yatırımlarını daha temkinli ve düşük seviyelerde yapmalarını gerektirmektedir. KİT'lerin hizmet gösterdiği sektörlerde, bazı ürünlerin talebinin azalması, o ürün için ayrıca yatırım yapma ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Talebin

düşmesiyle birlikte gelecek planlarındaki kâr ümitlerini de olumsuz etkileyecek ve yine yatırımların azalmasına neden olacaktır.

Piyasalardaki artan rekabet ortamından dolayı kâr marjlarında düşüşler, KİT'lerin yeni yatırımlar yapmasını olumsuz etkilemektedir.

Piyasa koşullarının iyileşmesi, KİT'lerin verimliliğinin azalması, sektörel bazda KİT ihtiyacının azalması vb. gibi faktörler KİT'lere yapılacak olan kaynak aktarımının azalmasına ve bu kaynakların devletin diğer kalemlerine aktarılmasını sağlamaktadır.

Sonuç

İnsanlar, toplum şeklinde yaşamaya başladığı andan itibaren birçok ihtiyaç ve problemler beraberinde ortaya çıkmıştır. İlk toplumlarda toplum refahı algısı; beslenme, barınma, giyinme ve güvenlik gibi sınırlı şekildeydi. Zamanla, dünyadaki medeniyet hareketleriyle birlikte toplumlar da buna ayak uydurmuş ve farklı ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu gerekçelerle devletlerin toplum hayatına katkı yapması kaçınılmaz bir hal almıştır. Sosyal refahın artırılması ve bir takım ihtiyaçların karşılanması amacıyla devletler ekonomik hayata müdahalede bulunmuşlardır. İktisadi alana müdahale araçlarından bir tanesinde KİT'lerdir. Dünyada bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'dede KİT'ler sosyal refaha katkı sağlamada, geçmişten günümüze kadar ülke ekonomisinde kendine önemli yer bulmuştur. Bununla birlikte devletin ekonomik kalkınmayı sağlamasında ve ülkenin sanayileşme hareketinde büyük rol oynamışlardır. Özellikle, devletçilik politikasının uygulamalarında KİT'ler karşımıza çıkmaktadır. KİT'ler sayesinde devlet; kamu girişimciliği yapmış, özel sektöründe piyasaya girebilmesi için piyasanın önünü açarak iktisadi alanın genişlemesine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda, toplumun sosyal refahına katkı sağlayacak mal ve hizmetlerin üretimini ve buna bağlı olarak da tüketimini arttırarak, toplum refahına katkıda bulunmuşlardır. Buna ek olarak, ilgili dönemlerde KİT'lerin sağladığı istihdam ile, sosyal açıdan hak kazanımı sağlamış ve gelir bölüşümünde pay elde edilerek sosyal refaha katkı sağlanmıştır.

KİT'leri, ülkemizdeki sosyal refah göstergeleri içerisindeki payı açısından ele aldığımızda; GSYİH açısından KİT'lerin payı, günümüzde geçmişe nazaran oldukça azalmıştır. Burada, piyasaların gelişmesi ve KİT'lerin üretmekte olduğu mal ve hizmetlerin piyasa tarafından da kolaylıkla üretilebilir hale gelmesi, GSYİH'nın incelenen dönemde artması önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, devletin ekonomik fonksiyonlarının da değişmesinden dolayı KİT sayısının azaldığı görülmektedir.

İstihdam açısından ele aldığımızda KİT’ler, sektörel bazda hâlâ bazı önemli sektörlerde aktif hizmet göstererek istihdam sağlamaktadırlar. Bu istihdam, ülkedeki toplam istihdama katkıda bulunarak toplum refahını arttırmaktadır. Ülke istihdamı içerisindeki payı açısından baktığımızda, ülkedeki istihdam yüzdesindeki payı oldukça azalmıştır. Burada, KİT özelleştirmelerinin artması, nüfus artışı ve ülke içerisindeki toplam işgücünün artması, KİT’lerin ülke istihdamı içerisindeki payını azaltıcı etkilerdir.

KİT’ler ülke üretiminde, daha önce de belirttiğimiz gibi önemli sektörlerde pay sahibidir. Bu üretimlerin amacı; özellikle stratejik açıdan önemli mal ve hizmetlerin üretiminin, yalnızca özel sektör tarafından üretilmesi durumundaki refah açığının ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu mal ve hizmetler KİT’ler tarafından üretildiğinde, toplumun alt gelir grubundakiler de yeterli seviyede faydalanabilecek ve bireysel refahlarına katkı sağlayabileceklerdir.

KİT’lerin ülke yatırımlarındaki payına bakıldığında, yakın geçmişimizdeki oranlar oldukça azalmıştır. Bunun en önemli sebepleri; KİT’lerin piyasadaki payının düşüş eğiliminde olması, piyasaların büyümesi ve piyasadaki mekanizmaların daha işlevsel hale gelmesi, bazı KİT’lerin üretmiş olduğu mal ve hizmetlerdeki talep azalmalarından dolayı gelecek beklentilerinin azalması vb. şeklindedir.

Devletin günümüzdeki piyasadaki yerine bakıldığında, geçmişe nazaran daha az aktif rol oynamaktadır. Piyasada doğrudan üretici ya da işletmecilik yapmak yerine piyasada daha çok düzenleyici ve denetleyici konumda yer alma politikası daha hâkim hâle gelmiştir. Bu durumun ana sebeplerinden biri, piyasanın geçmişteki kadar düzensiz ve rekabetsiz olmamasından kaynaklıdır. Piyasadaki üretici sayısı arttıkça, daha çok rekabet ortamı oluşmakta ve bu ortamda KİT’ler oldukça geri planda kalabilmektedir. Bu yüzden devlet; işletmecilik yapmak yerine KİT’leri tasfiye ederek, diğer firmaların faaliyetlerini düzenlemektedir.

KİT’lerin etkin olmama nedenleri arasında en önemlileri; KİT’lerin yönetimindeki problemler ve ülkedeki ekonomik, politik istikrarsızlıklardır. KİT’ler, daha çok sosyal amaçlarla hareket ettiklerinden dolayı, ekonomik açıdan verimsiz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bunlara çözüm olarak, KİT’lerin kendi içerisinde etkin bir yönetim şekline sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, bütün KİT’lerde gerekli teknolojik araçlara erişim gerçekleştirilmeli ve kaynak kullanımında etkinlik ilkesi benimsenmelidir. Verimlilik açısından yeterlilik sağlanmalı, etkin mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilmelidir. İstihdam açısından bir yığın haline gelen KİT’lerde, verimli çalışma sistemine geçilmeli ve bir yük haline gelen istihdam

fazlasından vazgeçilmelidir. KİT'ler, katma değer açısından daha fazla getiri sağlayan sektörlerde, piyasanın daha verimli olabilmesi için, bu sektörler üzerinde yoğunlaşmalı ve işletilmelidir.

Sonuç olarak, ülkemizdeki makroekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi için, özellikle önemli sektörlerde KİT'ler, önemli bir paya sahiptir. KİT'ler sayesinde üretim artacak, fiyatlar daha dengeli hale gelecek hatta düşüş gösterebilecektir. Ayrıca, ülkedeki sosyal olanaklarda artış görülebilecektir. Bununla birlikte, toplumun gelir düzeyi düşük olan kesimleri, temel mal ve hizmetlere hem yeterli seviyede hem de daha uygun fiyat düzeyinde erişebilecektir. Bu sayede, bireylerin refahındaki artışla birlikte, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltıcı etkiler görülebilecektir.

Çalışmamız kapsamında elde edilen bulgular çerçevesinde, KİT'ler ile ilgili politika önerisi olarak; devletin piyasadaki aksaklıklara KİT'ler aracılığıyla müdahalesinin olumlu sonuçları olabileceği, sosyal refahın artırılacağı ancak bazı koşulların sağlanması gerekliliği ifade edilebilmektedir. Özellikle stratejik öneme sahip sektörlerde (tarım, madencilik, teknoloji, savunma sanayi vb.) veya piyasanın başarısız olduğu sektörlerde oluşturulmuş olan KİT'lerde, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve daha etkin ve verimli bir işletme anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akkoyunlu, P. F., (2011). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yayın No:2598 (1.Baskı).
- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 38-59.
- Aysan, M. ve Özmen, S., (1981). *KİT: Türkiye’de ve Dünya’da Kamu İktisadi Teşebbüsleri*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.
- Bentham, J. (2017). *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. çev. Ömer Saruhanoğlu - Uğur Kâşif Boyacı, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Baklacıoğlu, S., (1976). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri: Genel Esaslar, Çeşitli Ülkelerde, Türkiye’de*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No:397.
- Ceylan, S., (2000). *KİT’lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eker, T. (2021). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Analizi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://hdl.handle.net/11607/4357> adresinden erişildi.
- Ersöz, H. Y. (2003). Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(2), 119-144.
- Göktaş, S. (2019). *Refah Devleti Anlayışı Vê Refah Devleti Ülkelerindeki Vergi Politikaları*. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ts-J0W9IzNVRw28WcVQgyA&no=UdbblL5_ouWnViuD466xkg adresinden erişildi.
- Gülsözlü, A. B., (2004). *1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve İstihdam Üzerine Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Güneş, T. (2013). *Yolsuzluk ve Refah*. (Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://docplayer.biz.tr/59991328-Yolsuzluk-ve-refah-doktora-tezi-taner-guney-kutahya.html> adresinden erişildi.
- Güngör, G. (2022). *Türkiye’de Sosyal Refah Harcamaları*. (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/trakya/8062/0188074.pdf?sequence=1> adresinden erişildi.

<https://www.hmb.gov.tr/kamu-sermayeli-kurulus-ve-isletmeler-raporlari>

<https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/8-kamu-isletmeleri-genel-raporlari>

- Işıtır, D. (2022). *Refah Devleti Perspektifinden Türkiye’de Sosyal Bütçe Uygulamalarının Deđerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://carsiv.hitit.edu.tr/xmlui/handle/11491/8624> adresinden erişildi.
- Kaldor, N. (1939). Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility. *The Economic Journal*, 49(195), 549-552. <https://doi.org/10.2307/2224835> adresinden erişildi.
- KARABULUT, N. (2021). *Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Harcamalar: Türkiye-OECD Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/9730?show=full> adresinden erişildi.
- Kenanoğlu, M. (2016). *Refah devleti bağlamında kamu harcamalarının değerlendirilmesi: 1990 sonrası Türkiye örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://acikerisim.harran.edu.tr:8080/xmlui/handle/11513/3706> adresinden erişildi.
- Özcan, G. (2009). *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Deđerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/10975> adresinden erişildi.
- Özdemir, S., (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, (2.Baskı).
- Pigou, A. C. (1920). *The Economisc of Welfare*. London: Macmillan.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice: Revised Edition*. Harvard: Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m> adresinden erişildi.
- Taş, H. Y. (1995). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Türkiye’de Özelleştirme Çalışmaları*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/26100.pdf> adresinden erişildi.

